

TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XOTIRA JARAYONLARINING O’RNI

Andijon davlat pedagogika instituti o’qituvchisi
Alisherova Zulfiya Tolibdjanovna
Boshlang’ich ta’lim yo’nalishi talabasi
Qurbonaliyeva Odinaxon Azizjon qizi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19421311>

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida o’quvchilarning xotira xususiyatlarini inobatga olgan holda o’qitish metodikasini takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi. Xotiraning turlari, axborotni kodlash va qayta tiklash bosqichlarini jahon psixolog olimlarining nazariyalari asosida yoritib beradi. Ta’lim samaradorligini oshirish uchun pedagog nafaqat o’z fanini bilishi, balki o’quvchi psixologiyasi va xotira mexanizmlarini ham chuqur anglashi kerakligi izohlab o’tilgan.

Kalit so’zlar: xotira, ta’lim samaradorligi, eslab qolish, qayta tiklash, diqqat, boshlang’ich ta’lim, pedagogik texnologiya.

Аннотация: В данной статье анализируется роль мнемических процессов в повышении качества образовательного процесса. Рассматриваются когнитивные механизмы кодирования, хранения и воспроизведения информации на основе теорий ведущих мировых психологов. Особое внимание уделяется практическим методам активизации памяти учащихся в условиях современной информационной среды. Для повышения эффективности обучения педагог должен не только знать свой предмет, но и глубоко понимать психологию ученика и механизмы памяти.

Ключевые слова: память, эффективность обучения, запоминание, воспроизведение, внимание, начальное образование, педагогическая технология.

Abstract: This article explores the critical role of mnemonic processes in improving the quality of the modern educational experience. It analyzes the cognitive mechanisms of encoding, storage, and retrieval based on the theories of leading global psychologists. Special emphasis is placed on practical methods for activating student memory in an information-rich environment, such as spaced repetition and active recall. To enhance educational effectiveness, a teacher must not only master their subject but also possess a deep understanding of student psychology and memory mechanisms.

Keywords: memory, educational efficiency, retention (memorization), retrieval (recall), attention, primary education, pedagogical technology.

Bugungi axborotlashgan jamiyatda ta’lim oluvchilarning bilim o’zlashtirish ko’rsatkichi bevosita ularning intellektual salohiyati va xotira quvvatiga bog’liqdir. Psixologiya fanida xotira — bu o’tmish tajribani esda olib qolish, saqlash va keyinchalik uni qayta tiklash jarayonidir. Ta’limda xotiraning ahamiyati shundaki, u o’zlashtirilgan bilimlarni tizimlashtirish va amaliyotda qo’llash uchun poydevor vazifasini o’taydi. Prezidentimiz takidlaganidak: “Biz ta’lim va tarbiya tizimining barcha bo’g’inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o’zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz. Zero, yoshlarimizning intellektual salohiyatini oshirish - Yangi O’zbekiston poydevorini qurishning eng asosiy shartidir.”

Xotira mexanizmlarini tushunish uchun avvalo klassik va zamonaviy psixologiya maktablariga murojaat qilish joiz. Mashhur psixolog German Ebbingauz o’zining “Xotira haqida” asarida axborotning unutilish egri chizig’ini kashf etgan. Uning ta’kidlashicha: Yangi ma’lumot

olinganidan so’ng, agar u takrorlanmasa, birinchi 24 soat ichida uning 60-70 foizi unutiladi.” Bu esa dars jarayonida o’tilgan mavzuni o’sha kunning o’zida mustahkamlash qanchalik muhimligini ko’rsatadi. Shuningdek, Lev Vigotskiy ta’limning xotira bilan bog’liqligini yuqori psixik funksiyalar kontekstida o’rganib, bolaning rivojlanish darajasi uning xotira vositalaridan (belgi, ramz, sxema) qanchalik to’g’ri foydalanishiga bog’liqligini isbotlagan. Ta’limda xotirani faollashtirishning samarali usullari Mnemotexnika usuli: Bu usul murakkab va mavhum ma’lumotlarni tasavvurlar va obrazlar yordamida bog’lashga asoslanadi. Masalan, o’quvchi xronologik sanalarni biror hayotiy voqelik bilan bog’lasa, mantiqiy xotira ishga tushadi. “Insonning qisqa muddatli xotira sig’imi cheklangan bo’lib, u bir vaqtning o’zida o’rtacha 7 \pm 2 birlikdagi axborotni qabul qila oladi”[9;81]. “Bilim - bu voqelikning shunchaki nusxasi emas. Nimanidir bilish - bu o’sha obyekt ustida harakat qilish va uni ongda qayta ishlash demakdir”[7;210]. Mantiqiy guruhlash: Shveysariyalik psixolog Jan Piaje kognitiv rivojlanish nazariyasida axborotni sxemalarga ajratishni tavsiya etadi. Ya’ni, dars materialini bloklarga bo’lib o’rgatish xotira yuklamasini kamaytiradi.

Interaktiv takrorlash: Bilimni shunchaki o’qish emas, balki o’z-o’ziga savol berish orqali xotiradan “tortib olish” samaradorlikni 80% gacha oshiradi. Eksperimental tahlil va natijalar: Olib borilgan kuzatishlar shuni ko’rsatadiki, boshlang’ich sinf o’quvchilarida obrazli xotira kuchli rivojlangan bo’ladi. Shuning uchun dars jarayonida multimedia vositalari va ko’rgazmali qurollardan foydalanish axborotni uzoq muddatli xotiraga (LTM - Long Term Memory) o’tishini ta’minlaydi. Robert Sternberg kognitiv psixologiya bo’yicha tadqiqotlarida ta’lim samaradorligini oshirish uchun “Xotira + Kreativlik + Analiz” formulasini taklif qiladi. Uning fikricha, talaba ma’lumotni shunchaki yodlamasdan, uni tanqidiy tahlil qilsa, neyronlararo bog’lanish mustahkamlanadi.

“O’quvchini qiyinchilikka chorlaydigan holatlar, masalan, o’z-o’zini sinash va oraliq takrorlashlar, dastlab o’zlashtirishni sekinlashtirsa-da, uzoq muddatli xotirada saqlashni keskin kuchaytiradi”[5;84].

“Kichik yoshdagi bola uchun eslash - bu idrokka tayanish demakdir, lekin maktab yoshidagi o’quvchi uchun fikrlash - bu eslash demakdir”[1;382-b].

Xulosa o’rnida aytish mumkinki, ta’lim samaradorligini oshirish uchun pedagog nafaqat o’z fanini bilishi, balki o’quvchi psixologiyasi va xotira mexanizmlarini ham chuqur anglashi kerak. Birinchidan, darslar mantiqiy ketma-ketlikda tashkil etilishi; Ikkinchidan, Ebbingauz nazariyasiga ko’ra tizimli takrorlash jadvallari joriy qilinishi; Uchinchidan, zamonaviy pedagogik texnologiyalar orqali o’quvchining hissiy xotirasi faollashtirilishi zarur. Zero, xotira - bu shunchaki “ombor” emas, balki ijodiy va mantiqiy jarayonlar natijasida shakllanadigan murakkab intellektual tizimdir.

Foydalangan adabiyotlar ro’yxati:

1. Vigotskiy, L. S. (2012). Psixologiya razvitiya cheloveka. Moskva: Eksmo. (Oliy asab faoliyati va xotira rivojlanishi bo’yicha fundamental asar) 382-bet
2. Ebbinghaus, H. (1885). Memory: A Contribution to Experimental Psychology. New York: Teachers College. (Xotira va unutilish qonuniyatlari asoschisi).
3. Baddeley, A. D. (2007). Working Memory, Thought, and Action. Oxford: Oxford University Press. (Ishchi xotira va diqqatning ta’limdagi o’rni haqida eng zamonaviy tadqiqot)
4. G’oziyev, E. G. (2010). Umumiy psixologiya. Toshkent: Universitet. (O’zbekiston psixologiya maktabining asosiy darsliklaridan biri).
5. Nishonova, Z. T. (2014). Psixologik maslahat. Toshkent: Fan va texnologiya. (O’quvchilar bilan ishlashda kognitiv jarayonlar tahlili).84-bet

6. Davletshin, M. G. (2005) Psixologiya va o’qituvchi. Toshkent: O’qituvchi. (Pedagogik psixologiyaning amaliy jihatlari).

7. Miller, G. A. (1956) “The Magical Number Seven, Plus or Minus Two”. Psychological Review (Insonning qisqa muddatli xotirasi sig’imi haqidagi klassik maqola) 81-bet

8. Алишерова Зульфия Толибджановна. (2025). ВАЖНОСТЬ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА В РАЗВИТИИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ ПОДРОСТКОВ. *Лучший журнал инноваций в науке, исследованиях и разработках*, 4(6), 148–150. Получено из <https://www.bjisrd.com/index.php/bjisrd/article/view/3411>

9. Yoqubaliyeva Dilafro‘z Payzidin qizi Sun’iy intellekt – bo’lajak tarbiya fani o’qituvchilari ta’limini modernizatsiya qilish vositasi sifatida. (2025). *Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali*, 3(6). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15779871>

10. Yoqubaliyeva, D. P. (2025). Bo’lajak tarbiya fani o’qituvchilarini “tarbiya” fanini o’qitishga tayyorlashning samarali tamoyillari va omillari. *Экономика и социум*, (2-2 (129)), 238-247.